

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Bakalářská práce

Staroasýrsky obchod

BAHons Daniela Tlumačová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Staroasýrsky obchod

BAHons Daniela Tlumačová

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Šašková, Th.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, březen 2015

.....

*Týmto by som sa chcela veľmi pekne poďakovať vedúcej práce Mgr.
Kateřine Šaškovej, Th.D. za pomoc pri písaní tejto bakalárskej práce.*

Obsah

1 ÚVOD	2
2 STAROASÝRSKE OBDOBIE	4
2.1. Geografické, politické a historické zaradenie Asýrie	4
2.2. Geografické, politické a historické zaradenie Anatólie	6
3 CHARAKTERISTIKA AŠŠURU A STAROASÝRSKYCH KOLÓNII	8
3.1. Aššur, jeho inštitúcie a vzťah s kārum Káneš	8
3.2. Najvýznamnejšie kārum a wabartum	11
3.2.1 Chattuša	11
3.2.2 Wahšušama	12
3.2.3 Amkuwa (Ališar)	13
3.2.4 Puruščanda.....	13
3.2.5 Durḥumit.....	13
3.3. Kārum Káneš a jej inštitúcie	14
4 OBCHOD	17
4.1 Obchodné rodiny a uzatváranie obchodu	17
4.1.1. Štruktúra obchodu.....	18
4.2. Typy tovarov, ktorými sa obchodovalo	20
4.2.1 Textil.....	21
4.2.2 Vlna	22
4.2.3 Lapis lazuli	22
4.2.4 Kovy: <i>annukum</i>	22
4.2.4.1 Železo	22
4.2.4.2 Meď	23
4.2.4.3 Cín	23
4.2.4.3 Olovo.....	23
4.3. Platidlá, preprava a uskladnenie tovaru	23
5 ZÁNIK STAROASÝRSKYCH KOLÓNII	29
6 ZÁVER	31
7 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	33
8 RESUMÉ	36
9 OBRAZOVÁ PRÍLOHA	37

1. Úvod

Tak ako aj v minulosti aj dnes má obchod dopad na to ako ľudia žijú, akú majú kvalitu života a určuje politické vzťahy medzi jednotlivými krajinami, založených na vôli alebo nevôli poskytnúť určité suroviny a tovar druhým. V minulosti sa vďaka nemu vymieňal nielen tovar, ale aj poznatky, vďaka čomu došlo k rýchlejšiemu rozvoju. Tak ako si dnes kupujeme odevy vyrobené v Indii alebo Thajsku, elektroniku z Taiwanu alebo ďaľšie z Izraela, aj pred tisíckami rokov si mohli ľudia zakúpiť tovar dovezený z Indie, Afganistanu alebo Ománu.

V mojej práci sa zamerám na staroasýrsky obchod a obchodné kolónie na území Anatólie. Turecko, jeho história a jeho vzťahy ma začali zaujímať po tom, ako som si prečítala knihu od Vojtecha Zamarovského “Za tajomstvom ríše Chetitov”, v ktorej autor opisuje okrem objavovania a rozlúštenia dávno zabudnutých jazykov a kultúr aj to, ako Bedřich Hrozný objavil lokalitu tabuliek s tajomným jazykom, ktoré sa začali objavovať na čiernych trhoch v Turecku, koncom devätnásteho storočia. Zaujal ma celý príbeh o tom, akým spôsobom zistil odkiaľ tieto tabuľky pochádzali, ako ich odkúpil a celé dobrodružstvo s tým spojené. Tento príbeh ma inšpiroval k ďalšiemu záujmu o túto oblasť a tematikou s ňou spojenú. Za posledné roky som navštívila Chattušu, Kappadókiu, kãrum Káneš a ďalšie archeologické oblasti v Turecku. Tak ako aj bádatelia na začiatku dvadsiateho storočia, aj ja som mala problém dostať sa do Kültepe (kãrum/Káneš), pretože o tomto mieste v Kayseri (mesta vzdialeného 20 km od Kültepe) okrem starého obchodníka s kobercami nikto nepočul.

Vďaka Hroznému sa dostalo do Prahy zhruba tisíc tabuliek, takže za nimi netreba ďaleko cestovať, ale problém, ktorý majú dnešní asyriológovia spočíva v tom, že sa tabuľky nedajú utriediť do poriadnych celkov, keďže boli predávané na čiernom trhu, pokiaľ sa na toto miesto nedostal Bedřich Hrozný, a po ňom turecký archeológovia. Okrem kappadóckych tabuliek čerpajú archeológovia a historici z tabuliek nájdených v Chattuši, Aššure a iných lokalitách, aj keď ich množstvo je patrne menšie.

Vo svojej práci som použila najmä publikácie od Klaasa Roelofa Veenhofa, Mogens Trolle Larsena, Gojka Barjamoviča, Jana Geritta Dercksen, ale nezabudla som ani na českých autorov akými sú Josef Klíma a jeho kniha “Nejstarší zákony lidstva”, Miloš Bič “Při řekách babylónských” a “Encyklopedie starověkého Předního východu” od Jiřího Proseckého a kolektívu.

Keďže staroasýrsky obchod zahŕňa dve hlavné oblasti, ktorými sú Anatólia so staroasýrskymi obchodnými kolóniami a Aššurom ako sídlom moci a hlavným mestom Asýrčanov, v tejto práci chcem zistiť ako tieto dve oblasti spolupracovali a aký vplyv mala jedna na druhú.

V nasledujúcich riadkoch sa zamerám na obdobie staroasýrskeho obchodu a hlavne na obchodné kolónie na území Anatólie. Stručne predstavím staroasýrske obdobie a územie Anatólie z historického, politického a geografického hľadiska. Potom sa bližšie pozriem na Aššur, ako sídlo moci panovníka, boha Aššura, riadiaceho a zákonodárneho centra a jeho vzťahy so samotnými obchodnými osadami a obchodníkmi. Takisto chcem hlbšie pochopiť samotné obchodné centrá *kārum* a *wabartum* v Anatólii a medzi nimi najmä *kārum* Káneš. V neposlednom rade opíšem samotný proces obchodu, typy tovarov, odkiaľ a kam smerovali, ich prepravu, platidlá a ich uskladnenie. V závere sa pozriem na to, čo bolo dôvodom ich zániku a aký to malo dopad na okolité štáty.

2. Staroasýrske obdobie

2. 1. Geografické, politické a historické zaradenie Asýrie

Termínom Asýria sa označovala severná časť Mezopotámie, ktorú ale samotný Sumerovia a Akkadčania nazývali Subartu (Bič, 1990, str. 60). Z geografického hľadiska mala veľmi dobrú strategickú polohu, keďže bola na východe a severe chránená pohorím Zágros a Taurus, na západe sa rozprestierala planina Džazíra, na juhu tvorilo hranicu pohorie Džabal Hamrín a pretekali cez ňu rieky Eufrat, Tigris a Chabúr. Toto územie malo v porovnaní s južnou Mezopotámiu viac zrážok, vďaka čomu boli obyvatelia sebestačný v pestovaní jačmeňa, pšenice a iných poľnohospodárskych plodín, a mali dostatok dreva a kameňa na výstavbu. Strategická poloha znamenala, že toto územie sa stalo významným strediskom medzinárodnému obchodu.

Situácia na území starovekej Asýrie, ktorá sa rozprestierala na území dnešného severného Iráku, severovýchodnej Sýrie a juhovýchode Turecka sa tak ako aj dnes zmietať už od svojho počiatku v rôznych konfliktoch, vystriedali sa tam rôzni panovníci, dynastie a miešali etniká a jazyky odlišných kultúr. Okrem reliéfov a sôch, ktoré sú vystavené napríklad v Britskom múzeu z doby vlády Sargona II., Aššurnasirpala II. a Salmanassara III., sa toto územie vyznačovalo svojskou kultúrou, politickým zriadením a náboženstvom. Z asýrskych textov vieme, že územie Asýrie patrilo na svojom začiatku pod Akkadskú ríšu, ale tiež že Šulgi, panovník tretej dynastie z Uru, po dlhej a úspešnej vláde svojho otca Urnammu, zakladateľa tejto dynastie, rozšíril svoje územie nielen o Elam, ale dobil aj Aššur, ktorého vznik sa datuje do roku 2500 p. n. l. a rozšíril svoj vplyv aj na územie obchodných kolónii v Anatólii (Bič, 1990, str. 60).

Už behom tretieho tisícročia p. n. l. sa začali na územie budúcej Asýrskej ríše usadzovať semitské kmene hovoriace dialektom akkadštiny. Jeden zo zachovaných asýrskych zoznamov kráľov, pochádzajúci z roku 609 p. n. l. spomína sedemnást' kráľov z nomádskeho obdobia, ktorí prebývali "pod stanami", ďalších desať takzvaných "praotcov rodu", a za nimi nasleduje šesť kráľov medzi ktorými figuruje aj meno kniežat'a Ilu-šumma; syna *ensiho* Šalim-achuma, ktorý v Aššure vládol koncom tretieho tisícročia (Bič, 1990, str. 60 a Larsen, 1976, str. 34). Za jeho vlády bol postavený Ištarin chrám, vybudované hradby a začali sa aj prvé kroky, ktoré položili základy staroasýrskeho obchodu (Bič, 1990, str. 60). Ilu-šumma nám zanechal kráľovský nápis v ktorom hovorí:

„*Ilu-šumma, guvernér Aššuru, milovaný bohom Aššurom a bohyňov Ištar, syn Šalim-achuma, guvernera Aššuru, syna Puzur-Aššura, guvernera Aššuru: (...)*
Boh Aššur otvoril pre mňa dva pramene v pohorí Ebih a urobil tehly pre steny ku prameňom.“ (Leick, 2001, str. 200)

Staroasýrske obdobie sa takisto dá charakterizovať ako obdobie, ktoré začalo po zániku tretej dynastie z Uru v roku 2004 p. n. l. a jej postupným zánikom v roku 1750 p. n. l., počas vlády Chammurapiho v Babylóne, ktorý nastúpil na trón v roku 1792 p. n. l. Ďalšími zdrojmi, ktoré nám pomáhajú pri chronologickom datovaní sú nápisy asýrskych panovníkov, tabuľky so záznamami eponymov (volených každoročne v Aššure), z ktorých zoznamy A a G obsahujú skoro kompletný zoznam od roku 1972 p. n. l. až do roku 1718 p. n. l. (Barjamovič, 2012, str. 1). Okrem *kārum* Káneš sa našli dokumenty aj v iných centrách, akými bola Chattuša, Ališar, Ankuwa a Aššur (Veenhof, 2008, str. 8).

Z politického hľadiska a z korešpondencie ktorú máme vďaka týmto obchodníkom sa zdá, že územie Anatólie bolo rozdelené na množstvo malých kráľovstiev, ktoré medzi sebou zvyčajne navzájom spolupracovali, ale vieme že občas sa vyskytli aj konflikty takzvané *sikkātum*, čo v preklade znamená "vojna", "konflikt" (Barjamovič, 2012, str. 43). Hlavné boje o moc na území západnej Anatólie sa odohrávali v 19. storočí p. n. l. medzi kráľovstvami Purušchanda, Šalatuvar, Ulama a Wahšušana. Tieto anatólske kráľovstvá mali vlastné zákony a zvyky, ktoré museli z časti dodržiavať aj asýrsky obchodníci. Na druhej strane asýrsky obchodníci považovali za svoju autoritu Aššur, čo sa jasne preukazuje napríklad v *kārum* Káneš. Samotné asýrska kolónia v *kārum* Káneš sa podľa archeologických nálezov rozdeľujú na dve časti. Prvá je charakteristická množstvom materiálov a dlhším obdobím z takzvanej vrstvy II, z obdobia vlády Sargona I., Puzur-Aššura II., Narám-Sina I. a Erišuma I. (1900-1809 p. n. l.). Druhá, vrstva 1b sa začína nástupom Šamši-Adada I. a trvala zhruba do roku 1725 p. n. l. V dobe pred Šamši-Adadom I. bola staroasýrska ríša v porovnaní s Babylónom malé územie mestského štátu, ktoré malo počas najplodnejšej etapy staroasýrskeho obchodu najviac pätnásť tisíc obyvateľov (Kuhrt, 1998 str. 19). Nástup Amurejca Šamši-Adada I. na trón znamenal vytvorenie imperiálneho štátu s jasným vplyvom Babylónu, a to nielen čo sa týka jazyka, ale aj uctievania božstiev a iného typu vlády, na aký boli dovtedy obyvatelia Asýrie zvyknutí. Začiatok čo panovníci pred ním obmedzovali svoju vládu na územie v blízkosti Aššuru, Šamši-Adad rozšíril územie Asýrie o Mari a Ekallátum. Medzi obdobiami vrstvy II a 1b bolo takzvané temné obdobie, ktoré trvalo zhruba 35 rokov. Nie je jasné, ako tieto

kolónie počas tohto obdobia operovali, keďže na toto územie prenikali Chetiti a Churrijci, a samotná Asýria sa musela brániť útokom subarejských kmeňov a Urajtejcom (Bič, 1990, str. 61). Po období amorejských kráľov nastupujú k moci panovníci, ktorých pôvod môžeme hľadať v Aššure a čakala na svoj rozkvet vo veľkú imperiálnu dobivačnú ríšu, až do nástupu Aššur-uballita I. v roku 1366, čím sa označuje počiatok stredoasýrskeho obdobia a ukončenie vplyvu ríše Mitanni.

2. 2. Geografické, politické a historické zaradenie Anatólie

Anatólia, odvodená od tureckého Anadol (Lloyd, 1967, str. 11), bola osídlená už od neolitického obdobia. Medzi najstaršie miesta patria Alaça Hüyük, ktorá sa datuje do roku 7000 p. n. l. (Macqueen, 1996). Z geografického hľadiska sa Anatólia rozprestiera na ploche okolo 200 000 km štvorcových. Je ohraničená pohorím Taurus, ktoré sa na jeho juhu a východe vyznačuje strmým, nepreniknuteľným povrchom, ktorý určoval smer ciest v minulosti (Barjamovič, 2011, str. 80). Na severe tvoria hranicu Pontské hory, na jej najvýchodnejšom cípe sa nachádza vulkanická plošina Uzunyayla, na juhozápad od nej tvoria hranicu smerujúcej ku západnej časti Anatólskej nížiny Kayserská plošina a Kappadókia, a na juhozápade sa nachádza nížina Konya. (Barjamovič, 2011, str. 82, 83). Centrálnu Anatóliu rozdeľuje na východnú a západnú časť rieka Kizilirmak, ktorá tu spolu s riekami Sakarya a Yeşilirmak pramení, a všetky tri sa na severe vlievajú do Čierneho mora. Takisto sa tu nachádza druhé najväčšie jazero Turecka, jazero Tuz (Slané jazero) a tiež jazerá Aksehir, Eber, Eymir a Moganmekip Sultanısalak-i. Podnebie sa vyznačuje suchými a horúcimi letami a studenými zimami so snehovou pokrývkou.

Ako som už vyššie spomenula na konci tretieho tisícročia sa na území Anatólie nachádzali menšie mestské, nezávislé kráľovstvá, ktoré podpísali s asýrskymi panovníkmi vazalské zmluvy. Ako píše Lewy (1965, str. 12) zmluva bola podpísaná medzi dvoma stranami pod prísahou jednotlivých bohov a miestny princ sa stal "synom" asýrskeho kráľa. Táto zmluva bola ešte upevnená svadbou medzi členkou asýrskej kráľovskej rodiny a novým vazalom, a na územie kráľovstva boli vyslané vojenské oddiely, ktoré tam boli na jeho "ochranu" (Lewy, 1965, str. 12). Táto oblasť v Turecku nebola ale prvá, ktorá sa vyznačovala čulými obchodnými stykmi. Z predmetov akými boli napríklad šperky, minerály, zbrane a keramika najdených počas archeologických výskumov v Tróji, Alaçe, Tarse a iných lokalitách vieme, že už obyvatelia týchto oblastí viedli čulý námorný a pozemný obchod s Egyptom, Lemnosom, Lesbosom až zhruba do

roku 2300 p. n. l., keď príchod indoeurópskych kmeňov z Bosporu spôsobil ich zánik alebo útlm (Lloyd, 1967, str. 38). Na základe mien miestnych anatólskych princov a kráľov, ktoré sa zachovali vieme, že etnickú zložku obyvateľov Anatólie tvorili počas staroasýrskeho obdobia indoeurópske kmene Chetitov a Lúvijčanov a kmene Churijcov, ktorý v polovici tretieho tisícročia sídlili pravdepodobne v oblasti východných prítokov rieky Tigris a na hornom toku Chabúru (Prosecký a kol., 1999, str. 143). Z chetitských a lúvijských mien sú to napríklad princ Anitta, Waršama alebo Peruwa a z churitských mien, ktoré sa spomínajú v staroasýrskych tabuľkách ale aj v záznamoch zo Súz sú to napríklad Zigi, Irwišarri a Taia (Lewy, 1965, str. 13).

3. Charakteristika Aššuru a staroasýrskych kolónii

Otázka staroasýrskeho obchodu je sama o sebe komplexnou témou, keďže obchod bol riadený z Aššuru a smeroval na juh do Babylónu a Elamu, a na západ do Anatólie, kde spolu žili miestny obyvatelia s asýrskymi. Zaťiaľ čo diaľkový obchod nebol ničím novým, Hertel (2013) cituje Vennhofa, ktorý opisuje výnimočnosť staroasýrskeho obchodu nasledovne:

„Zdá sa že boli prví, kto vytvorili veľmi dobre organizovanú sieť obchodných osád v zahraničí, v Anatólii, v oblasti s odlišnou ekológiou, kultúrou a ekonomikou, a teda v odlišnej ekonomickej sfére a ich pokračujúca a rozširujúca sa prítomnosť v tejto oblasti vytvorila nové možnosti, ponúkla nové výzvy a stimulovala podnikateľské aktivity“.

(Hertel, 2013, str. 24)

V nasledujúcom úseku sa pozrieme bližšie na to, akú úlohu zohrával v staroasýrskom obchode Aššur, organizácia moci v Aššure a jej dopad na ostatné štáty a právne predpisy, ktoré platili pre obchodné kolónie a obchodníkov samotných.

3. 1. Aššur, jeho inštitúcie a vzťah s *kārum* Káneš

V roku 1821 objavil Aššur britský generálny konzul Cladius James Rich (Leick, 2001, str. 195). V rokoch 1840 a 1847 urobili na území dnešného Qala'at Šerqat (viď obrázok, č. 1 a 2), krátky archeologický prieskum Austen Henry Layard a Hormuzd Rassam (Leick, 2001, str. 195). Po nich na toto územie prišla expedícia pod záštitou Nemeckej orientálnej spoločnosti a po prvotných prípravach, ktoré vykonal Robert Koldewey sa archeologického výskumu medzi rokmi 1903-1913 ujal Walter Andrae (Leick, 2001, str. 195, 196). Prvé zmienky o meste Aššur, ktorý sa rozkladal na vápencovom útese siahajúceho do výšky 25 metrov pochádzajú z polovice tretieho tisícročia (Leick, 2001, str. 195). Neskôr pod termínom Aššur, Asýrčania označovali mesto, teritórium, ale aj boha Aššura, ktorému bol na severovýchodnej strane dedikovaný chrám. Predpokladá sa, že tento chrám bol vybudovaný ešte počas ranno-dynastického obdobia, za vlády Ušpia, Šalim-ahuma, ďalej rozšírený Erišom I., ktorý ho vo vlastných nápisochoch nazýva "Dom, Divoký Býk" *bētum, rīmum*, neskôr prešiel ďalšími úpravami za vlády Šamši-Adada I. a potom v stredo a novoasýrskom období (Veenhof, 2008, str. 18). Primárnou funkciou tohto chrámu bola uctievanie boha Aššura.

Najstaršou preskúmanou časťou v Aššure je Ištarin chrám, dedikovaný bohyni lásky, plodnosti, vojny a sexu, ktorý sa datuje až do proto-historického obdobia na konci štvrtého tisícročia. Pod zrútenou drevenou strechou sa našli rôzne predmety, akými boli alabastrové sochy žien, keramika, úžitkové predmety, nahrdelníky z perál a iné šperky, z ktorých mnohé slúžili pri každodenných rituáloch (Leick, 2001, str. 199).

Vráťme sa ale na počiatok druhého tisícročia, kde sa pod územím Asýrie chápe mesto Aššur a jeho bezprostredné okolie prepojené s obchodnými kolóniami v Anatólii. Aj keď obyvatelia Anatólie uctievali svojich vlastných bohov, asýrsky obchodníci mali povolené na územiach asýrskych kolónii stavať chrámy dedikované bohu Aššurovi (Lewy, 1965, str. 14). Aj napriek archeologickým výskumom sa v Aššure nenašiel archív, ktorý by nám podal jasnejšie informácie o tomto období, a tak ako som sa už vyššie zmienila informácie čerpáme hlavne z kappadóckych tabuliek najdených 1000 km od Aššuru, v *kārum* Káneš.

Na čele Aššuru stál kráľ, ktorý mal tituly najvyšší kňaz božského Aššura *išši'ak/ENSI Aššur*, prostredníka medzi bohom a spoločnosťou (Pečirková, 2000, str. 26). Tento titul sa používal v kultových záležitostiach a kráľovských nápisochoch. Ďalším titulom používaným pre kráľa bol *waklum* "dohliadateľ", ktorý sa podľa Pečirkovej (2000, str. 27) používal v špeciálnom kontexte, keď panovník priamo komunikoval s poddanými a plnil funkciu administrátora mesta. V každodenných dokumentoch bol jeho titul *rubā'um*, alebo *bēkum*, čo znamenalo "princ", alebo "pán" (Kuhrt, 1998, str. 22). Tento titul mal aj význam "ten, kto komunikuje s komunitou", ako líder a výkonný úradník mestského zhromaždenia "primátor mesta" (Hertel, 2013, str. 32). Podľa Larsena ale titul princa *rubā'um* poukazoval na kráľovskú líniu a titul "pán" *bēlum* na sociopolitickú sféru prepojenú s autoritou vládcu (Hertel, 2013 str. 36).

Ďalším orgánom bolo sedem božských sudcov, ktorí vynášali rozsudky. Podľa záznamov sídlili za chrámom boha Aššura, kde sa nachádzala takzvaná "brána krokov" *mušlālum*, údajne postavená alebo prestavaná Erišumom I (Veenhof, 2008, str. 20). Okrem siedmych božských sudcov pomáhal kráľovi v otázkach práva "advokát paláca" (Hertel, 2013, str. 42).

Na čele správy bolo mestské zhromaždenie *ālum*, ktoré reprezentovalo štát a ktoré sa pravdepodobne schádzalo v takzvanom *bēt ālim* (Veenhof, 1972, str. 23). Zhromaždenie bolo pravdepodobne zložené z členov významných obchodných rodín a vydávalo právne rozhodnutia, zaoberalo sa otázkami týkajúcimi sa obchodu ako napríklad exportnou daňou *wašitum* predstavujúcou 1/120 ceny vyváženého tovaru (Veenhof, 2003,

str. 98), podpisovalo obchodné zmluvy s cudzími štátmi, vydávalo rozhodnutia s okamžitou platnosťou a rozsudky v súdnych sporoch, keď slúžili ako najvyšší súd a zapäčat'ovalo karavány opúšťajúce Aššur (Hertel, 2013, str. 31 a Kuhrt, 1998, str. 23). Zhromaždenie alebo panovník určovali právnikov zastupujúcich jednotlivé sporné strany, ktoré za ich služby platili z vlastných zdrojov (Pečirková, 2000, str. 29). Takisto pravdepodobne predávalo textil, lapis lazuli, meteorické železo a meď (Veenhof, 2003, str. 99). Toto zhromaždenie malo nadriadenú autoritu vo vzťahu ku kolóniam v Anatólii (Larsen, 1976, str. 170).

Vysoký súd bol zložený zo "starších" *šibtum*. Tento súd mal exekutívnu, administratívnu moc a implementoval legálne rozhodnutia v kolóniach (Hertel, 2013, str. 30). Ak sa spor odohrával medzi miestnym anatólskym obyvateľom a asýrskym obchodníkom, rozhodoval o rozsudku miestny vládár *rubā'um*. Veenhof rozdeľuje zákon na tri typy alebo štádia a to nasledovne: „*Prvé štádium je verdikt dīnum, ktoré vydáva mestské zhromaždenie, je to zvyčajne rozhodnutie týkajúce sa určitého prípadu so špecifickým dopadom. Ďalšie štádium zdá sa fixuje nariadenie išurtam ešārum, ktoré mohlo znamenať, že v tejto situácii rozhodnutie malo za následok zákon s trvalejším a všeobecnejším účinkom. V treťom štádiu je to už samotný zákon awātum*“ (Hertel, 2013, str. 73). Čo sa týka samotných zákonov, tie sa zaoberali Aššurom, textilom, predajom, ochranou karavánových ciest, limitáciou obchodu určitých tovarov napríklad zlata, d'alej daňami, dlhmi, prisahami, rozvodom, predajom domov a otrokou, dedičstvom a ďalšími (Veenhof, 2008, str. 141).

Na rozdiel od stredoasýrskeho obdobia, z ktorého sa našli v Aššure v roku 1903 prvé tabuľky s právnymi predpismi, ako aj predpisy pre palác a hárem, staroasýrske zákony sa nám zachovali len na pár fragmentoch a ostatné poznatky sú zrekonštruované na základe korešpondencie medzi Aššurom a ostatnými kolóniami.

Čo sa týka rodiny, asýrsky obchodníci mali možnosť počas svojho pobytu v *kārume* vziať si za ženu aj obyvateľku Anatólie. Ako píše Lewy:

„Muži uzatvárali dočasné manželstvá s domácimi ženami v Kappadókii s tým, že tento zväzok mohol byť zrušený kedykoľvek a ktoroukoľvek zmluvnou stranou, ktorá bola potom zodpovedná za peniaze za rozvod. Kedykoľvek bol asýrsky manžel pripravený na trvalý návrat do svojej vlasti, vyplatil svoju miestnu ženu, a ak si to želal vzal so sebou do Asýrie aj deti“ (Lewy, 1965, str. 14).

3. 2. Najvýznamnejšie *kārum* a *wabartum*

Slovo *kārum*, ktorým sa označujú hlavné obchodné kolónie, prišlo do akkadského jazyka zo sumerštiny, v ktorej znamenalo "nábrevie" alebo "prístav". V staroasýrštine a v starobabylonštine označuje komunitu obchodníkov, alebo "devízový kurz" (Dercksen, 1997, str. 10). *Wabartum* zase znamenal obchodnú stanicu (Læssøe, 1963, str. 85). Poloha väčšiny *wabartum* a *kārum* je ešte stále diskutovaná (Barjamovič, 2008). K objasneniu týchto lokalít nám pomáhajú nápisy kráľov a panovníkov zanechaných na pamiatku ich výprav, ale aj obchodné transakcie a korešpondencia. Z etymologického hľadiska sa mená riek, pohorí a miest menili v závislosti na tom, kto danú oblasť obýval, od Anatóľčanov cez asýrskych obchodníkov, Chetitov, Rímanov a ďalších.

Práve tieto zmeny môžu byť pomôcť alebo vyvrátiť polohy jednotlivých *wabartum* a *kārum*. Z informácií, ktoré sú nám zatiaľ dostupné, vieme, že postavenie niektorých *wabartum* alebo *kārum* sa líšili medzi úrovňami II a 1b. Nie je nezvyčajné, že niektoré z nich zanikli počas úrovne 1b, alebo sa ich postavenie zmenilo z *wabartum* na *kārum* alebo opačne, čo mohlo byť dané politickou situáciou, ale aj tým, že o týchto lokalitách nemáme dost' písomných a archeologických informácií, aby sme doterajšie informácie vyvrátili. Dokopy existovalo na území Anatólie a Asýrie okolo štyridsať *wabartum* a *kārum*, medzi ktoré patrili Káneš, Chattuša, Wahšušana, Amkuwa, Purušchanda, Durḫumit, Šalatuwar, Kuššara, Mamma, Ninašša, Ulama a ďalšie (Barjamovič, 2011, str. 243). V nasledujúcich riadkoch si v krátkosti priblížime prvých päť a po nich osobitná kapitola bude venovaná *kārum* Káneš.

3. 2. 1. Chattuša

V roku 1834 zahájil Charles Texier výskum centrálnej Anatólie za účelom hľadania starovekého mesta Tavium (Zamarovský, 2003, str. 23). Po svojich potulkách sa dostal aj do dediny Boğazkoy, nachádzajúcej sa zhruba 200 kilometrov severovýchodne od Ankary. Vďaka domorodým ľuďom, ktorí žili v tejto dedine sa mu podarilo vstúpiť aj do Chattuše, postavenej na terasách vápencových skál medzi dvoma roklinami, o ktorej dovtedy nepočul (Zamarovský, 2003, str. 23 a Prosecký a kol., 1999, str. 133). Po ňom prichádzali do Chattuše osídľovanej už v neolite ďalší bádatelia a dobrodruhovia, ktorí opisovali texty neznámeho jazyka, ale takisto skúmali Chattušu a ďalšie chetitské miesta. Prvý, archeologický prieskum sa v Chattuši uskutočnil pod

vedením Huga Wincklera, medzi rokmi 1906-1912, a po ňom bola skúmaná prevažne nemeckými tímami. Prvé písomné záznamy sa našli v dolnej, komerčnej časti mesta, zodpovedajúcej vrstve 1b *kārum* Káneš, v ktorej od 19. do 18. storočia p. n. l. môžeme sledovať čulý, komerčný život, a takisto aj zastúpenie asýrskych obchodných organizácií (Prosecký, 1999, str. 133). Podľa Veenhofa (2008, str. 29) bola v období úrovne II *kārum* Káneš *kārumom*, ale jej situácia je nejasná, čo sa týka úrovne 1b *kārum* Káneš. Zatiaľ sa podarilo odkryť 72 tabuliek z úrovne 1b (Michel, 2011, str. 319). Predpokladá sa, že toto obdobie bolo ukončené, keď bola vypálená okolo roku 1720 p. n. l. Annitom z Kuššary (odkaz)

Okolo roku 1650 p. n. l. sa stala hlavným mestom ríše Chetitov a počas svojho najväčšieho rozmachu v 13. storočí p. n. l. sa rozprestierala na rozlohe 165 ha (Prosecký, 1999, str. 133). V tomto období bola opevnená dvojitými hradbami s bránami, ktoré boli pomenované podľa sôch, ktoré ich ozdobovali a to brána "sfing", "levov" a takzvaná "kráľovská brána" (Lloyd, 1967, str. 60). V Chattuši sa tiež nachádzali paláce, chrámy, komerčné štvrte a nekropolis.

3. 2. 2. Wahšušama

Ako píše Forlanini (2008, str. 59) „*vd'aka chetitským dokumentom vieme, že Wahšušana sa nachádzala na sever od kārum Káneš, v regióne Ka/iššiya, medzi modernou Ankarou a Haymanou*“. Barjamovič (2010, str. 21) ju zase stotožňuje s Kupalikay na základe jej rozmerov 700 x 500 metrov a nálezov keramiky. Wahšušana vraj kontrolovala trajekty a slúžila ako prekladisko tovaru na ceste z Durḫumitu smerom na západ, a takisto spájala východné centrú Centrálnnej Anatólie (Barjamovič, 2010, str. 21). Takisto je známe, že boli obdobia, keď sa dostala do konfliktu s Purušchandou, čo sťažovalo obchod v celej oblasti a mohlo mať za následok menšiu obchodnú krízu, alebo hľadanie alternatívnych ciest pre obchod. Veenhof (2008, str.138) hovorí, že podľa Dercksena (2001, str. 61) tak ako aj Purušchanda, aj záznamy o Wahšušane končia niekedy na konci úrovne 1b *kārum* Káneš a predpokladá, že obe buď stratili svoje postavenie ako dôležité obchodné centrú, alebo boli nedostupné. Aj keď bola znovu vybudovaná vraj už nebola politicky taká vplyvná, čo dokazuje aj fakt, že sa zatiaľ nenašiel dokument v ktorom by bola spomenutá Annitou alebo Chattušilim I. (Barjamovič, 2010, str. 21-22).

3. 2. 3. Amkuwa (Alişar)

Ďalšou významnou usadlosťou, ktorá nám podáva informácie z obdobia 1b *kārum* Káneš je *wabartum* Amkuwa (Veenhof, 2008, str. 28), nachádzajúca sa 80 km juhovýchodným smerom od Chattuše v Centrálnnej Anatólii. Podľa Veenhofa bola ale *wabartum* počas obdobia úrovne II a aj 1b *kārum* Káneš (Veenhof, 2008, str. 29). Jej rozloha bola 520x 350 m a bola obývaná od štvrtého tisícročia až do 18. storočia p. n. l. (Michel, 2011, str. 316), kedy bola horná časť s citadelou vypálená, ale jej dolná časť javí známky osídlenia až do osmanskej ríše.

3. 2. 4. Purušchanda

Purušchanda, známa aj ako "trh so striebrom", tvorila spolu s *kārum* Káneš a Wašhušanou najsilnejší politický trojuholník počas úrovne II. Niektorí archeológovia stotožňujú Purušchandu s Acemhöyük, lokalitou nachádzajúcou sa 18 km severozápadne od Aksaray. Táto lokalita pozostáva z veľkého kopca o rozlohe 800 x700 m a jeho úroveň III a IV pochádza z obdobia obchodných kolónii úrovne 1b *kārum* Káneš (Michel, 2011, str. 316). Jej význam podčiarkol nález odtlačku pečatí buly Šamši-Adada a jeho sluhu. Na druhej strane je Purušchanda stotožňovaná s Karahöyük, blízko Konyi a Acemhöyük zase s Ullama. Barjamovič (2008, str. 95) ale tvrdí, že Purušchanda nebola lokalita blízko zdrojov so striebrom, ale skôr centrálny trh ako Durhumit, pre oblasti do ktorých mali asýrsky obchodníci ťažký, ak nie žiadny prístup. Ďalej tvrdí, že ak sa nachádzala na západe Anatólie, mohla byť centrom pre obchod so Stredomorím (Barjamovič, 2008, str. 95). Na rozdiel od Acemhöyük, ktorý bol po úrovni 1b zničený požiarom, Purušchanda sa v chetitských záznamoch objavuje ako dôležité miesto obchodu aj po zániku asýrskeho obchodu. Navyše podľa Derckseny Purušchanda sa neobjavuje v obchodných záznamoch z úrovne 1b a prikláňa sa k názoru, že jej geografickú polohu musíme hľadať niekde inde, možno aj v spomenutom Konya Karahöyük (Veenhof, 2008, str. 138).

3. 2. 5. Durhumit

Durhumit bol tak ako aj Purušchanda dôležité obchodné mesto, ktoré bolo podľa predpokladov vzdialené 600 km severovýchodným smerom od Purušchandy a tvorilo najsevernejší bod, cez ktorý viedla obchodná cesta. Jeho poloha bola v blízkosti oblastí produkujúcich meď, a preto sa považuje za centrum obchodu s meďou v Anatólii. (Barjamovič, 2008, str. 91, 94). Takisto sa našli dopisy s popismi ciest, v ktorých sa píše, že Durhumit je na ceste z Wašhušana do Káneša (Forlanini, 2008, str. 70). O Durhumite

sa dozvedáme z viac ako dvesto dokumentov, ktorých obsah sa dotýkal najmä Káneša, Wahšušany a Purušchandy (Barjamovič, 2011, str. 244). Najlepšie informácie pochádzajú až z neskorších zdrojov a to od chetitského kráľa Muršiliša II. a Chatušiliša III. (Barjamovič, 2011, str. 244, 245).

Medzi *wabartum* a *kārum* nepatrili len miesta na území Anatólie, ale aj samotnej Asýrie a pravdepodobne ďalších územiach v Mezopotámii. Jedným z týchto miest je aj neobjavená lokalita Apum, ktorá bola takisto *kārumom* a mesto Šubat-Enlil, dnešný Tell Leilan, ktoré bolo prestupnou stanicou, *kārumom*, ale zároveň aj hlavným mestom Asýrskej ríše za vlády Šamši-Adada I. (Eidem, 2008, str. 31).

3. 3. *Kārum* Káneš a jej inštitúcie

Najvýznamnejšou staroasýrskou kolóniou na území Anatólie bola *kārum* Káneš, za Chetitov nazývaná Néša, nachádzajúca sa 20 km severovýchodným smerom od dnešného mesta Kayseri v provincii Kappadócia. Leží blízko rieky Halys, na Anatólskej nížine a v jej pozadí sa vyníma už vyhasnutá sopka Argaeus, dnes nazývana hora Erciyes. *Kārum* Káneš sa spomína v textoch z Ebly, z doby okolo roku 2400 p. n. l., ale aj v korešpondencii adresovanej Sargonovi Akkadskému. *Kārum* Káneš sa stal komerčným centrom zhruba sedemdesiat rokov po vláde Erišuma prvého, čoho dôkazom je náhly nárast záznamov práve z konca sedemdesiatych a osemdesiatych rokov druhého tisícročia p. n. l. (Kuhrt, 1998, str. 17). Pri utvorení si obrazu o živote v Káneši nám pomáhajú legálne dokumenty, záznamy, zoznamy, memoranda, buly, päčate, historické textov, zaklínadla, školské texty a nápisy na sochách.

Samotné Kültepe, teda horná a hlavná časť mesta, obývaná najmä pôvodným anatólskym obyvateľstvom sa rozkladá na veľkom kopci 500 metrov v diametri a vysokom 20 metrov. Nachádza sa tam citadela s osemnástimi obytnými úrovňami, ktoréj vrstvy sa datujú od rannej doby bronzovej a pokračujú až do rímskeho obdobia (Michel, 2011, str. 313). Z úrovne II sa podarilo odkryť veľký palác *ekallum*, ktorý bol sídlom miestneho kráľa a kráľovnej. Palác takisto slúžil aj ako prekladisko tovaru, ktoré tu bolo preclievané a zdaňované v prospech miestnej správy (Klíma, 1985, str. 28). Na čele administratívy bolo mestské zastupiteľstvo *puhrum*, ktorému predsedal kráľovský pár. V paláci patrilo medzi najvyššiu funkciu titul "náčelník schodiska" *rabi simmiltim*, čo bola pravdepodobne pozícia korunného princa. Obchod a vojenské povinnosti mal na starosti

rabi sikkitim. K týmto významným funkciám prepojených s kráľom patrili takisto hlavný nosič žezla, hlavný nosič čaše a vedúci tabuliek (Michel, 2011, str. 323).

Ďalej sa v Kültepe nachádzalo niekoľko chrámov a na nižšej terase zase dvojposchodové domy urobené z nepálených tehál, drevenej konštrukcie, a zvislých stĺpov na kamenných základoch (Michel, 2011, str. 316).

Čo sa týka samotného obchodu, *kārum* Káneš mala najvýznamnejšie postavenie medzi ostatnými kolóniami, keďže tam sídlila administratíva, ktorá podliehala priamo Aššuru, a okrem úradov typických pre iné kolónie a *wabartum* tam sídlili špecifické úrady, a tým pádom mala aj väčšiu moc. Oblasť kde bývali asýrsky obchodníci sa nachádzala na predmestí Kültepe, a zatiaľ odkryté časti majú rozmery 250 x 350 metrov. V juhovýchodnej časti sa v roku 1982 našli jednotlivé dielne z úrovne II (Dercksen, 1996, str. 71). Vplyv asýrskych obchodníkov môžeme vidieť v keramike, jazyku a iných oblastiach, ale ich domy si zachovali anatólsky štýl. Boli to domy s poschodím, pričom niektoré izby na prízemí mohli slúžiť ako archívy, kuchyne a sklady (viď obrázok č. 3, 4 a 5). V minulosti tam bol aj *kārum* dom a chrám boha Aššura (Veenhof, 2008, str. 35).

Aj keď *kārum* museli dodržiavať zákony a pravidlá stanovených valným zhromaždením v Aššure, mohli z časti robiť aj nezávislé rozhodnutia, ako samosprávne autonómne celky, ak týmito rozhodnutiami neporušovali vopred stanovené pravidlá a zákony týkajúce sa napríklad daní. Každá *kārum* mala svoju vlastnú administratívnu zložku, ktorá podliehala *kārum* Káneš a tá podliehala Aššuru.

Kolektívne obchodné transakcie boli organizované Úradom kolónie *bēt kārim*, kde sa robili peňažné transakcie, ukladal sa tovar a peňažné hodnoty, exportné a importné clo *šaddu`ūtum* a *dātum* daň, registrovali sa tu investície, výnosy, dlhy a splátky kánešských kupcov na ich kontá (Klíma, 1985, str. 29 a Pečirková, 2000, str. 29).

Medzi administratívny aparát patrila aj výkonná rada, "veľkí muži" *rabiūtum*, tajomník *tuššarrum*, oficiálny poslovia *šiprū ša kārim* a úradníci, ktorí rotovali a mali rôzne funkcie (Veenhof, 2008, str. 22). Táto administratíva sa zaoberala riešením sporov, diplomatickými kontaktmi s miestnymi anatólskymi vládcami a vykonávaníu rozhodnutí mesta a ich vyslaním ďalším kolóniám a vyberaníu určitých daní (Veenhof, 2008, str. 22).

Koloniálna vláda komunikovala s Aššurou pomocou korešpondencie a "vyslancami mesta". Títo rotujúci úradníci boli zároveň obchodníkmi, ktorí mali súkromné archívy vo vlastných domoch (Veenhof, 2008, str. 22-23). Skupina hlavných obchodníkov *rabiātum* bola členmi *kārumu* a takisto boli označovaní ako *šāqil dātum*, "tí ktorí platili *dātum* daň". Tým že prispievali periodicky finančne do *kārumu*, boli

oslobodení od platenia poplatkov a daní na ceste do Anatólie (Veenhof, 2008, str. 69). Zvláštnosťou v kolóniach je aj úrad eponyma *hamuštum*, ktorý jednal v mene *bēt kārim* v administratívnych opatreniach a ktorého funkcia trvala v kolóniach jeden kánešský týždeň, čiže päť dní (Klíma, 1985, str. 30). Z textov vyplýva, že ním mohol byť aj človek neasýrskeho pôvodu, ako napríklad Awarnahuš. Dôležitú funkciu zohrával aj pisár *tupšarrum*, ktorý bol zároveň tajomníkom kupeckej osady. Jeho úlohou bolo zvolávať obecné zhromaždenie, sčítavanie hlasov a vyberanie poplatkov (Klíma, 1985, str. 30). *Tupšarum* mohol zvolať zhromaždenie len so súhlasom *awīlu rabiā'tu*, teda vyššie zmienených hláv významných obchodných rodín (Klíma, 1985, str. 78).

4. Obchod

4. 1. Obchodné rodiny a uzatváranie obchodu

Okrem Anatólie mali asýrsky obchodníci svojích reprezentantov aj v ďalších mestách ako napríklad v Sippare, Mari a Nippure (Leick, 2001, str. 202).

K obchodníkom, ktorí sú najlepšie doložení patria napríklad Pūšu-kēn, Imdī-ilum, Ilil-bāni, Innaya, Ali-ahum, Aššur-taklāku, Enlil- bāni a Aššur-idī, ktorých záznamy spadajú do obdobia 40-50 rokov počas rozmachu koloniálneho obchodu (Barjamovič, 2012, str. 57).

Pūšu-kēn, ktorého meno znamená v preklade "*Jeho slová sú pravdivé*" (Hertel, 2013, str.47). Archív Pūšu-kēna bol odkrytý najmä počas Hrozného vykopávk a vďaka nemu vieme, že Pušu-kén bol seniorskou autoritou pre ľudí žijúcich v kolóniách, bol dáta platič, oficiálnou súdnu autoritu, zapäčat'oval rozhodnutia vydané kolóniu Káneš, spravoval substančné množstvo peňazí v "akciovej spoločnosti" *naruqqum*, stal sa investorom, bol považovaný za správcu obchodných spoločností a jeho služby využilo niekoľko kráľov pre súkromné obchodné účely (Hertel, 2013, str.48). Takisto vieme, že jeho synovia boli obchodníkmi, jeho žena Lamassī tak produkovala textil a jeho dcéra slúžila ako kňažka v chráme.

Ďalším významným obchodníkom, bol obchodník churitského pôvodu Enišru, ktorý kontroloval veľkú časť obchodu s cereáliami a poľnohospodárskymi produktami a to tým, že kupoval obilie od Indo-európskych farmárov a poskytoval im pôžičky na vysoký úrok (Lewy, 1965, str. 13).

A v neposledom rade aj Aššur-idī, o ktorého transakciách sa nám zachovalo 25 listov. Jeho firma sídlila v Aššure a odtiaľ riadil svojích zamestnancov/agentov akými bol napríklad Aššur-na`dā (Larsen, 1967, str. 107). Jeden z týchto listov medzi Aššur-idīm a Aššur-na`dīm hovorí:

„Nič som ti nesľúbil, ale ty si ma prosil, a v prítomnosti Aššur-kāšida som ti predložil 20 lanových látok . Vzhľadom k tomu, že naša záležitosť je vyriešená, pošli mi neaké striebro, buď z ceny textyly, alebo z ceny oslov-10 min, a ja kúpim 2 talenty cínu a pošlem ti ich, a potom si vezmem profit „! (Larsen, 1967, str. 107)

4. 1. 1. Štruktúra obchodu:

Slovo DAM.GĀR, *tamkārum* sa filológovia a rôznyi odborníci na asyriológiu už dlho snažia vysvetliť v jeho plnom zmysle. Všeobecne toto slovo znamená obchodník, ale v niektorých textov toto slovo asyriológovia prekladajú na základe jeho zmyslu v starobabylonštine aj ako: cestujúci obchodník, veriteľ (bankár), maloobchodník, šéf firmy, agent a kreditor (Larsen, 1967, str.18, 50 a Veenhof, 2008, str. 67).

Ako píše Lewy (1965, str. 13) hlava rodiny či to už bol otec alebo strýko, sídlil v Aššure, odkiaľ riadil obchod, zatiaľ čo mladšia generácia sa zaoberala obchodom v mestách Malej Ázie, a pravdepodobne ostatných častiach Mezopotámie. Postupne sa zaučali, získavali skúsenosti, dôveru, budovali si vlastné meno a postupom času takému obchodníkovi mohla byť zverená správa *naruqqum*. *Naruqqum* bola akciová spoločnosť zložená z viac než ôsmich ľudí, ktorí do tejto spoločnosti investovali okolo štyroch libier striebra. Tento obchodník ju v priemere spravoval na obdobie desiatich rokov a kapitál nadobudnutý obchodníkom bol potom distribuovaný pravidelne po tretinách, pravdepodobne medzi skupinku investorov, obchodníka a tretí diel bol použitý na reinvestičný fond (Hertel, 2013, str. 25-26). Počas svojej kariéry sa obchodník mohol stať investorom *umme'ānum* na, potom "mužom s účtom" v úrade kolónie a nakoniec "veľkým mužom" s politickou mocou, čo mu umožňovalo stáť kandidátom na eponyma *līmu*. Inštitúciu *līmu* zaviedol v roku 1974 Erišum I. (Barjamovič, 2012 str. 95). Jeho funkcia v Aššure trvala jeden rok a rok bol pomenovaný práve podľa neho. Okrem toho, že predsedal *bēt ālim* mohol vymáhať platby, brať zálohy, brať rukojemníkov, zapáčatiť dom dlžníka a prediť obsah domu ako aj samotný dom. Medzi obchodníkov, ktorý sa vypracovali do pozície *līmu*, patrili napríklad Pūšu-kēn, Innāya a Aššur-malík (Veenhof, 2003, str. 78, 79). Na druhej strane Veenhof (2003, str. 78) tvrdí, že *līmu* neboli zvyčajne vybraný z dôležitých obchodníkov v Káneši, ale z členov významných rodín v Aššure, ktoré pravdepodobne museli zahŕňať aj obchodníkov z Káneša. Z obchodným dokumentov vieme, že niektorí obchodníci potom obchodovali aj v mene chrámu a kráľa ako súkromnej osoby (Hertel, 2013, str. 29, 30).

V textoch sa stretávame s rôznymi typmi obchodníkov. Tí, ktorí sa aktívne zúčastňovali obchodu a cestovali s karavánami boli považovaný miestnymi obyvateľmi za obchodníkov z Asýrie a sami seba nazývali "obchodníci", *tamkārum*, zatiaľ čo pre miestnych anatólskych obchodníkov sa používalo slovo *nu'ā'um* .

Na čele boli elitný obchodníci *šāqil dātīm*, ktorí mali účty v úrade kolónie a platili poplatky *dātum*, ďalej miestny Asýrčania *wašbūtum* a tí, ktorí boli aktívne zapojení do karavánového obchodu s Aššurcom, *ālikū ša harrān ālim a dātum platiči* "veľkí muži" na čele súdneho aparátu v Káneši (Barjamovič, 2012, str.78, 79). Rodinný príslušníci obchodníkov mohli byť aj reprezentatmi hlavného obchodníka pri svedectvách pod prisahou, pri žalobách, odvolaniach na súde a iných záležitostiach (Hertel, 2013, str. 23). Členovia rodín mohli poskytnúť pre obchodníka úložné priestory, nocľah, posielat' v jeho mene rôzne dokumenty a ďalšie služby (Hertel, 2013).

Čo sa týka samotnej procedúry uzatvárania obchodu Larsen (1967, str. 22) nám ju popisuje nasledovne: „*Prvá zmluva bola podpísaná medzi majiteľom tovaru a prepravcom alebo majiteľom (agentom) a prepravcom, kde sa ustanovilo čo komu patrí, komu a kde sa má tovar doručiť a čo s ním treba spraviť. Prepravca potom so sebou vzal list určený pre reprezentantov, ktorí mali asistovať prepravcovi a uistiť sa, že karavána je dobre pripravená na cestu naspäť*“. Majiteľ karavány mohol mať týchto reprezentantov v Aššure, Purušchande (ako to bolo v prípade Pūšu-kēna) a iných mestách. Tieto zmluvy sa robili pred svedkami, ktorí boli buď rodinný príslušníci alebo členovia podieľajúci sa na obchode, ako napríklad Bazija, syn Ilī- kuruba, alebo Asutaja, syn Ememe. Tretiu tabuľku napísal obchodník, ktorý tovar prevzal. Na nej bolo napísané jeho meno, ako naložil s tovarom, výmenný kurz a detajlný zoznam všetkých nákladov (Larsen, 1967, str. 6). Prepravca obdržali od majiteľa peniaze navyše, ktoré slúžili ku zaplateniu *nišātum dane* a *šaddu udum*. Šaddu udum daň predstavovala jednu šesťdesiatinu hodnoty striebra tovaru transportovaného asýrskymi obchodníkmi z Aššuru do Anatólie a takisto v Anatólii (Hertel, 2013, str.102).

Takéto karavány si vyžadovali ďalšie náklady ako sa dozvedáme z karavánových dokumentov. Majiteľ karavány mal výdavky za prepravné zvieratá, ktorými boli zvyčajne somáre alebo voly, ich výstroj *unūtum*, krmivo počas cesty, tam aj naspäť, *be'ulātum*, čo bol kapitál pre zamestnancov karaván *kassārū*, ktorý mohli využiť vo vlastný prospech, ale ktorý museli vrátiť po dovŕšení cesty. Ďalšími extra výdavkami boli cín *annak qātīm*, ktorý sa používal na zaplatenie mýta, používanie ciest *tātum*, mostov, exportnej dane *wasīlum* a ďalších výdavkov, ktoré sa mohli počas cesty vyskytnúť. Stretávame sa aj s prípadmi, kde karavánu vyslali spoločne aj dvaja alebo viacerí obchodníci, ktorí potom upresnili svoje vzťahy zmluvou (Veenhof, 2008, str. 54-55), ale nájdu sa aj prípady, keď obchodník zveril menší obnos striebra karaváne smerujúcej do Aššuru ako to môžeme vidieť na nasledujúcom príklade:

*Aššur-rabi si nás zovolať (v prípade) proti Enlil-bānimu
a tak (povedal) Aššur-rabi Enlil-bānimu
10 min striebra-pridaná jeho nišātu daň, jeho šaddu'utu daň
zaplatená-, striebro patriace tamkārūm dal som tvojmu otcovi
poslal ho do mesta na nákup ", a tak (odpovedal) Enlil-bāni:
„Pravda, v mojej prítomnosti si mu dal striebro
a on ho zveril Mannum-balum-Aššurovi, synovi Ennānuma, on ho odniesol do mesta
Oni za teba urobili nákup, tak nech sú títo muži tvojimi svedkami
že si dal striebro môjmu ocovi“!
svedkom Bēlum-bāni, syn Aššur-bēl-awātima, svedkom Aššūr-bāni syn Kutaja
Svedkom Kukulānum syn Kutaja, svedkom Ilī-bāni syn Manija
(Larsen, 1967, str. 67)*

Ako som sa už vyššie zmienila potom čo sa karavána vrátila z Aššuru do Káneša bol tovar predávaný v ostatných oblastiach za hotovosť, alebo ako sa dozvedáme z korešpondencie majiteľ si na krátku dobu najal obchodníka, ktorý predal dovezený tovar za neho (Larsen, 1967, str. 10, 96).

Podľa Balkana, Dercksen a Veenhofa sa obchod v neskoršom období 1b líšil oproti skôršiemu z obdobia úrovne II, a to nielen svojou veľkosťou, ale aj jeho organizáciou (Barjamovič, 2012, str. 75). Namiesto vyššie zmienenej organizácie obchodu sa v neskoršom období aspoň podľa záznamov, ktoré sú zatiaľ dostupné utvárali krátkodobé partnerstvá medzi investormi a agentmi zamerané na určitý typ tovaru a väzby na obchodníkov v Aššure. Tieto tvrdenia sa môžu v priebehu rokov zmeniť, keďže tisíce tabuliek je ešte nepreložených a nie všetky *kārūm* alebo *wabartum* boli objavené a preskúmané, aby nám podali presnejší obraz o tom ako to vyzeralo.

4. 2. Typy tovarov, ktorými sa obchodovalo

Medzi tovary s ktorými sa obchodovalo patrilo textil, vlna, lapis lazuli, železo, cín, antimón, bronz, meď, olovo ale aj predmety dennej potreby a šperky. V nasledujúcom odseku sa bližšie zamerám na tie najhlavnejšie.

4. 2. 1. Textil

Čo sa týka textilu, v textoch sa stretávame s takzvaným drahým "akkadským textilom" TÚG (.ḪI.A), *ša akkadê* z Babylónu, textilom produkovaným v Anatólii nazývaným *parakannum*, ktorý bol hrubší a považovaný za menej kvalitný, tretím typom je textil produkovaný v samotnom Aššure a textil zakúpený počas cesty. V textoch sa takisto stretávame s dvoma odlišnými termínmi pre takzvaný tenký, jemný textil *raqqutum* a *ṣubātum qatnum*, ktorý bol charakteristický veľkým počtom vlákien a malými väzbami, a ťažký *ṣubātum kabtum* (Veenhof, 1972, str. 24 a Nosh, 2013, str. 95). Textil v Anatólii stál zhruba 10-12 šekelov striebra za kus, čo bola cena trikrát väčšia ako v Aššure. Anatólsky panovníci mali právo vyberať z nich päť percentnú daň *nišātum* a tiež mali predkupné právo na ďalších desať percent *tithe (desiatok)*, *išrātum* alebo tie zakúpené *ša šīmim* (Veenhof, 2008, str. 60). Textil sa počítal na kusy, pričom jeden kus látky postačoval na výrobu odevu pre dospelého človeka (Lewy, 1965, str. 20). O produkciu textilu sa starali najmä ženy ako nám ukazuje jeden z listov TC 3/1,17 adresovaný Puzur-Ašurum žene menom Waqartum (Veenhof, 1972, str. 103, 104, 105).

" Tak (hovori) Puzur- Aššur: „Povedz Waqartum:

I minu striebra jeho nišātu daň pridaná, jeho clo zaplatené,

Aššur-īdī ti prináša pod mojou päčatou

*Jemný textil, ktorý si mi poslala, pokračuj vo výrobe podobného textilu
a pošli mi (ho) s Aššur- īdīm a ja ti pošlem 1/2 miny striebra (za kus)*

Nech učešú jednu stranu látky

nemali by ju strihať; jej vlákna by mali byť blízko.

*V porovnaní s predošlým textilom, ktorý si mi poslala,
spracuj 1 minu vlny navyše (v) každom (kuse), ale uchovaj ich tenké!*

Druhú stranu by si mala učešať trochu (?).

ak je stále chlpatá, mala by si (ju) nastrihať ako kutānum .

Abarnianský textil, ktorý si mi poslala

podobný ako ten by si mi už nemala opäť poslať.

Ak chceš jeden urobiť, urob jeden taký ako som mal oblečený (?) tam

ak nebudeš schopná urobiť jemný textil, ako tam počujem

je ich tam dost' na predaj Kúp (ich) pre mňa a pošli mi(ich). A úplný

(dokončený) textil, ktorý urobiš, by mal byť

deväť lakt'ov dlhý a osem lakt'ov široký“

4. 2. 2. Vlna:

Vlna sa získavala nielen z miestnych zdrojov, ale podľa záznamov z Mari, aj od Sukhu nomádov. Vďaka korešpondencii vieme, že uprednostňovaná bola dlhá mäkká a jemná vlna z Mammy, nachádzajúcej sa na rovine Elbistan. Najvýznamnejšie oblasti na produkciu a nákup vlny sa nachádzali juhovýchodne od Káneša. Patrili medzi ne Hahhum, Hurama, Luhusaddia, Mamma a Timilkia (Veenhof, 2008, str. 126).

4. 2. 3. Lapis lazuli:

Lapis Lazuli, *husārum*, sa využíval na výrobu rôznych predmetov a šperkov pre elitu a získaval sa tak ako aj cín z oblasti Afganistanu a Uzbekistanu. Vyskytoval sa vo forme kameňa, *alebo* lumps, ktoré vážili od pár šekelov, až po 15kg v jednom prípade (Veenhof, 2003, str. 100). Ako predpokladá Larsen, mestská radnica v Aššure na neho mala monopoly. Zaujímavosťou je, že zatiaľ čo v Aššure bola jeho hodnota o polovicu menšia ako u striebra, v Anatólii kôli jeho dopytu z vyšších vrstiev bola jeho hodnota porovnaním so striebrom dva až trikrát vyššia, plus *kārum* úrad v Káneši vyberal desatinu *išrātum*, ktorú posielal naspäť do Aššuru (Veenhof, 2008. str. 61).

4. 2. 4. Kovy: *annukum*

4. 2. 4. 1. Železo

V staroasýrskom období sa robil rozdiel medzi dvoma typmi železa. Čisté železo *ša ha-ar-ša*, ktoré bolo desať až pätnásť percent drahšie ako takzvané *ša ki-ši-a* železo (Veenhof, 2008, str. 61). Na železo mala ako pri lapis lazuli monopoly aššurská radnica, ale dalo sa získať aj z miestnych, anatólskych zdrojov. Pre jeho veľkú hodnotu a potenciálnych veľkých finančných stratách, počas jeho prepravy obchodníci medzi sebou často uzatvárali partnerstvá, aby sa predišlo potencionalnej veľkej strate pre jedného obchodníka.

Medzi ďalšie kovy, s ktorými sa obchodovalo patrili antimón, bronz a meď, ktoré neboli importované z Aššuru, ale asýrsky obchodníci s nimi obchodovali na území Anatólie (Veenhof, 2008, str. 62).

4. 2. 4. 2. Med'

Asýrsky obchodníci využívali situáciu ohľadom medi vo svoj prospech. Tam, kde bola med' dostupná, ju vymieňali za cín a textil a potom pokračovali s med'ou, ktorú obstarali do oblasti, kde bol po nej dopyt od miestnych panovníkov, kráľovien, úradníkov, kováčov a tam ju už predávali za striebro a zlato miestny obchodníci s med'ou *pāširum* (Veenhof, 2008, str. 63). Ako sa dozvedáme z listu zaslaného Uzuom Imdī-ilumovi platilo pravidlo, že menej kvalitná asýrska med' nesmela byť predávaná na trhu v Durĥumite (Hertel, 2013, str. 101). Med' bola prevážaná na somároch alebo vagónoch vo veľkých množstvách, ktoré mohli dosahovať až 10 000 min (Lewy, 1965, str. 22). Keď sa med' používala ako platidlo, bola urobená do tvaru malých kosakov, sekier alebo pluhov (Lewy, 1965, str. 22).

4. 2. 3. 3. Cín

Cín, tak ako aj lapis lazuli pochádzal podľa Dercksená zo severovýchodného Afganistanu a Uzbekistanu a do Aššuru sa dostal cez Súsy (Veenhof, 2008, str. 60). Obchod s cínom tvoril trojuholník Elam, Ešnunna a Larsa.

4, 2. 4. 4. Olovo

Olovo sa získavalo z údolia Veľkého Zábu v bezprostrednej blízkosti Aššuru. Lewy (1965, str. 21) predpokladá, že okrem jeho využitia na sarkofágy, sošky a rôzne hrnce sa takisto vo veľkej miere využíval pri produkcii striebra odstránením striebra v medi.

4. 3. Platidlá, preprava a uskladnenie tovaru

„Dal som slobodu (addurānum) Akkad'anom (Babylončanom) a ich deťom. Vyčistil som ich med'. Oslobodil som ich od bažín, Uru a Nippuru, Sivalu a Kismaru, Deru boha Ištarana až k Mestu (Aššuru)“. (Pečírková, 2000, str. 19)

Tento výrok zanechaný Ilu-šumom je považovaný za veľmi dôležitý, keďže v ňom jasne hovorí o tom že pripravil pôdu pre diaľkový obchod. Niektorí odborníci si termínom "voľnosť pohybu" vysvetľujú aj daňové úľavy, ktoré Ilu-šuma udelil vyššie menovaným národom za účelom obchodu prechádzajúceho cez Aššur.

Samotný diaľkový karavánový obchod na Blízkom východe siaha už do neolitického obdobia. Podľa Olmsteada (1923, str.12, 48) sa cesta začala v Egypte, prekročila úzky pás púšte na Filištínsku nížinu, zatočila sa do vnútrozemia cez Sýriu a na jej severe pokračovala do Cilície až ku plošine Malej Ázie. Obchodníci okrem súše dopravovali tovar aj po vode za pomocou kalakov (plošina vybudovaná na nafúknutej koži), ale kôli silnému prúdu Tigrisu bola táto forma prepravy nebezpečná, a tak sa uprednostňoval obchod po súši. Rekonštrukcia obchodných ciest počas staroasýrskeho obdobia či už severo-západným, alebo východným smerom je ešte stále problematická, keďže veľa lokalít ako napríklad Ahrum a Nehria v severnej Mezopotámii, alebo wabartum a k̄arum v Anatólii, akými boli Purušchanda, Kuššara a Wahšušana ešte neboli objavené, alebo ich poloha je ešte stále diskutabilná. Obchodné cesty viedli z Aššuru na západ do Mezopotámie, kde boli zatiaľ identifikované dve karavánové cesty, a na východ do Anatólie, kde obchodníci využívali buď priame cesty medzi *k̄arum* Káneš, Wahšušana a Purušchanda, alebo v prípade konfliktu aj dlhšie, alternatívne vedúce napríklad cez Ullama. Stávalo sa ale aj to, že obchodníci v snahe vyhnúť sa rôznym daniam a poplatkom využívali "pašerácke" alternatívne cesty takzvané "úzke cesty" *harrān suqinnim* (Veenhof, 2003, str. 94).

Počas samotnej cesty slúžili karavánam aj stanice popri cestách, nocľahárne a karavanseraie *bēt ubrim*, kde mohli prespať, najesť sa, uskladniť tovar. V týchto zariadeniach sa platilo hotovosťou. Potom čo karavány dovŕšili Qaṭṭarā (pravdepodobne dnešná Tell Rimah) mali na výber dve cesty. Prvá cesta bola severnejšia a dlhšia a sledovala horný tok Tigrisu cez Mardaman, potom sa cesta zatočila na západ do oblasti sútoku východnej vetvy Chábúru s Tigrisom, blízko Haburātum. Pokračovala cez prechod na rieke Eufrat niekde v oblasti Samsat cez Eluhhut (v oblasti Mardin) a Burundum, čo Farlanini nazýva "Kaššianska cesta". Kratšia cesta viedla severne od Ğebel Sinjār, smerom na severozápad k oblasti Samsat cez Apûm, Nahur a Luhā. Alternatívu pre poslednú časť tejto cesty bolo použitie juhozápadného prechodu Eufratu a ísť cez Uršu a Mamma (Veenhof, 2008, str. 58).

Preprava medzi Aššurom a ostatnými obchodnými centrami bola prevažne v karavánach, pozostávajúcich z rôznych nezávislých obchodníkov. V priemere takáto výprava trvala päť až šesť týždňov a išla cez prechod na Eufrate a pohorie Taurus do Káneša, alebo priamo do regiónu Durḫumit (Hertel, 2013, str. 22). V textoch sa vyskytuje aj zmienka o takzvaných *ellutum* karavánach založených na partnerstvách, pri ktorých dvaja alebo viacerí majitelia uzatvorili zmluvy pri vyslaní karavány, a ktorá zvyčajne

platila až do návratu karavány (Veenhof, 2008, str. 54, 55). Karavány nemohli putovať v zimnom období, teda zhruba štyri mesiace, tým pádom bolo možné prevádzať obchod zhruba osem mesiacov, z čoho vyplývajú aj rôzne zmluvy a finančné dohody. Potom ako bola podpísaná zmluva medzi jednotlivými stranami začal sa náklad tovaru ako sa dozvedáme z nasledujúceho textu:

„Nech sú osly a ich postroj pripravené. Nenakladaj predtým než ku tebe dorazia moje inštrukcie. Ale keď moje inštrukcie dorazia, mal by si naložiť rýchlo“!

(CCT 2, 18, Veenhof, 1972, str. 9)

Nosiči nazývaný *ša biltim*, "ten kto nosí náklad" (Dercksen, 1996, str. 61), cestovali aj stovky kilometrov s nákladom vážiacim jeden talent, čo je zhruba 30kg. Ich práca mohla trvať aj mesiace pokiaľ nedokončili predaj tovaru medzi jednotlivými mestami. Títo nosiči boli najímaný jednotlivými firmami, ktoré im mali poskytnúť jedlo, ubytovanie a plácu počas ich práce.

Takéto karavány si vyžadovali ďalšie náklady ako sa dozvedáme z karavánových dokumentov. Okrem najatých nosičov mali obchodníci výdavky zo sluhov, somárov, volov a vagóny. Somár dokázal uniesť 75kg až 90kg nákladu. Rozlišovali sa dva druhy somárov a to *emārum (ANŠE)* alebo *emārum šallāmum*, čo označovalo akýsi druh zvierat'a čiernej farby (Veenhof, 1972, str. 1). Podľa ich stavu sa tieto prepravné somáre buď predali potom čo dorazili do svojej destinácie, alebo ich používali ďalej na prepravu medzi obchodnými komunitami v Anatólii, akými boli Purušchanda alebo Chattuša. Tieto somáre mali na sebe upevnený postroj *unūtum*, ktorý bol pravdepodobne vyrobený z kože a látok. Jeho hodnota sa na trhu pohybovala medzi 2 až 3 šekelmy striebra (Veenhof, 1972, str. 5). Na neho sa potom pomocou rôznych ramienok upevňoval tovar tak, aby jeho preprava vydržala dlhú cestu. Jeden somár zvyčajne prepravil 65 kg (130 min) cínu a dvadsať až tridsiatich kusov látky a doplnkov. Každé zviera malo po stranách dva takzvané polovičné vaky *muttātum*, za ktoré bola daň dve miny za polovičný vak. Na vrchu bol potom celý vak *ēliātum* a nakoniec kožené tašky *naruqqātum*, ktoré boli položené na vrch *muttātum* a *ilum* do ktorých sa ukladali šperky, striebro a zlato, ktoré boli pred odchodom karavány zamknuté v zapäčatenej izbe v dome (Veenhof, 1972, str. 13, 40 a Kuhrt, 1998. str. 26). Tovar ako textil, osobné predmety, cín sa pre ochranu počas prepravy zabaľovali do látok špecificky určených na prepravu takzvaných *šubātu ša liwītum*. Veenhof (1972, str. 30) diskutuje tento pojem do detailu a poukazuje na to, že látky ktoré sa používali na zabalenie tovaru boli oslobodené od platenia dane.

Vagóny *ereqqum* sa používali na prepravu cínu, textilu, jačmeňa, dreva, slamy a medi (Dercksen, 1996, str. 64). Vagón mal 4 kolesá a bol ťahaný somárom, ktorý stál 15 až 30 šekelov, alebo volom *alpum*.

Závažia:

Neodmysliteľnou súčasťou obchodu bolo správne určiť váhu tovaru, ktorý medzi sebou obchodníci vymieňali ale aj pri platení dlhov, pretože ak by sa obchodníci vopred nedohodli na systéme váh došlo by ku nezrovnalostiam (Veenhof, 1972, str. 59). Okrem váženia a porovnávania jedného tovaru s druhým, už v treťom tisícročí máme prvé dôkazy o používaní závaží z rôzneho materiálu akým bol hematit, olovo a rôzne druhy kameňa. Odlišovali sa veľkosťou, tvarom a boli používané denno denne či už ako súčasť obchodu, alebo iných aktivít ako napríklad výrobou predmetou zo zlata a striebra v oblasti Blízkeho východu, Egypta až po oblasť Indie (Kool, 2014, str. 11). Hlavnými jednotkami boli talent, mina a šekel (Lewy, 1965, str. 23).

Štandardizácia váh sa začala za vlády kráľa Sargona Akkadského (2334-2279 p. n. l.), potom bol tento systém vylepšený Narām-Sínom (2255-2219 p. n. l.) a pokračoval ďalšími panovníkmi (Kool, 2014, str. 33). Aj napriek snahám o štandardizáciu sa jednotlivé váhy medzi jednotlivými miestami od seba odlišovali. Napríklad Asýrčania rozlišovali medzi "našimi váhami" a lokálnymi (anatólskymi) nazývanými *aban mātim* (Veenhof, 2008, str. 37). Ďalej ich delili na: váha 10 min takzvaná *ešartum*, 1 mina nazývaná *manā`um* , váha v hodnote 1/2 miny teda *1/2 manā`im* a v neposlednom rade v 10 šekelov, alebo 10-GÍN *ešartum* (Veenhof, 1972, str. 58). Priemerná váha staroasýrskeho šekelu bola 8,257g v porovnaní so šekelom z Ebly, ktorého štandardná váha pre obchod vrámci svojho teritória bola 7,80g , pre obchod s Anatóliou a Egejskou oblasťou 11,40 g (Kool, 2014, str. 33). Ďalšou výnimkou je chetitský šekel *aban mātim*, ktorý sa používal skoro exkluzívne pre obchod s medou staroasýrskymi obchodníkmi (Kool, 2014, str. 33).

Financovanie

Otázka peňazí a financovania obchodných aktivít je ešte stále neuzavretou kapitolou. Peniaze ako také sú ešte stále diskutovanou témou, pretože platidlo ako to chápeme v súčasnosti sa odlišovalo v závislosti na období a mieste na starovekom Blízkom východe. Ešte stále nie je úplne isté, či sa napríklad v starobabylónskom období používalo striebro a cín ako platidlo, alebo sa používal iný typ platidla napríklad výmenný

obchod. Vďaka korešpondencii, ktorá sa nám zachovala v *kārum* Káneš máme ale dostatočné množstvo informácií o tom, ako prebiehal obchod v tomto období medzi staroasýrskymi obchodníkmi a anatólskym obyvateľstvom. Obchod sa netýkal len predaja, kúpy a prepravy, ale zahrňoval celú radu finančných transakcií od pôžičiek, úrokov, dlhov až po služby. Hlavným platidlom medzi anatólskymi obyvateľmi bola meď, zatiaľ čo asýrsky obchodníci vymieňali svoj tovar za striebro alebo zlato, ktorého hodnota bola osemkrát vyššia než striebra. V Anatólii sa stretávame so zlatom dobrej kvality *pašallu*, a lacnejším zlatom *kupiršinnu zlatom*, zlato kvalifikované ako *ḪU.SA*, *ša abnišu nugety zlata?*, *ša damé* krvavé zlato, *ša ma`išu* vodné zlato, *ša šadui`šu* horské zlato a *ša ti`amtim* morské zlato (Veenhof, 2008, str. 65). Ako píše Veenhof zlato malo špeciálne postavenie pre mestskú radu v Aššure a jeho predaj neasýrskym obyvateľom, menovite Akkadštanom, Subartanom a Amoritom bolo trestané smrťou (Veenhof, 2008, str. 66) ako hovorí nasledujúci text:

„Od kráľa kolónii Káneš: Tabuľku s rozhodnutím Mesta, týkajúcej sa zlata, ktorú sme vám poslali, tá tabuľka je zrušená. Nezafixovali sme žiadne predpisy, týkajúce sa zlata.

Skôršie pravidlo týkajúce sa zlata stále platí. Asýrčania smú predávať zlato medzi sebou, (ale) v súlade so slovami stély, Žiadny Asýrčan by nemal predat' zlato žiadnemu Akkadčanovi, Amoritovi, alebo Subartanovi. Ten čo tak spraví, bude usmrtený“. (Kt 79/k 101, Veenhof 1995a: 1733)

Veľmi frekventovanou témou s ktorou sa stretávame v korešpondencii je otázka výberu peňazí a platenia dlhov, hlavne keď vezmeme do úvahy, že diaľkový obchod a výmena tovaru za striebro trvala pár týždňova kapitál bol dôležitý pre každého obchodníka, ktorý potreboval buď nakúpiť nový tovar, alebo ho požičať niekomu inému na úrok. Úroková sadzba ktorú udalo *kārum* bola v priemere 30% ale pohybovala sa v závislosti na vzťahu dlžníka a jeho povesti. Podľa Veenhofa (1997, str. 75) tento úrok, aj keď vysoký zrejme nemal až taký zlý dopad na obchodníka, keďže doba splatby bola v priemere od šiestich mesiacov do jedného roka a peniaze ktoré si požičial sa mu pravdepodobne navrátili niekoľkokrát po zakúpení tovaru a jeho následovného predaja. Ak sa obchodník zadlžil napríklad kôli neočakávaným problémom akými mohli byť blokáda ciest *sukurtum*, alebo smrť aktívneho obchodníka, urobil sa o dlhu záznam, ktorý bol v zapечатenej obálke, a ktorý sa dlžníkovi vrátil po vyplatení dlhu. Druhou možnosťou bolo uzatvorenie ústnej dohody pred svedkami. Ak obchodník zomrel, podľa asýrskeho práva ostatní mali nárok iba na pohľadávky, ktoré boli potvrdené svedkami *ina šibēšu ikūan* (Veenhof, 1997, str. 75). V niektorých prípadoch musel mať obchodník garantora

qatātum alebo reprezentanta *šazuztum*, ale stretávame sa aj s prípadmi kde obchodník je na jednej strane veriteľom, ale vo vzťahu k inému obchodníkovi dlžníkom. Podľa Veenhofa (1997, str. 79) mohol byť veriteľom obchodník, ktorý už prestal aktívne obchodovať a naakumuloval dostatok prostriedkov na to, aby už požičiaval kapitál iným. Obchodník si mohol požičiať peniaze, alebo splatiť dlh v "dome obchodníka". Nevyriešené dlhy a konflikty sa riešili na súdoch, ale vo všeobecnosti veritelia a dlžníci uprednostňovali mimosúdne vyrovnanie, aj keď by to znamenalo, že veriteľ by si požičial peniaze od niekoho iného ako investíciu pre dlžníka, ktorý by sa mal po obchodnej ceste vrátiť s peniazmi, ktoré by stačili na vyrovnanie dlhu veriteľovi a navrátenie peňazí prvého veriteľa ďalšiemu. Okrem súkromých osôb a kráľa sa na obchode podieľali aj chrámy, ktoré takisto investovali do obchodu a to tým, že poskytovali tovar alebo financie, určených ako ikribū (votívne dary) teda dlhodobé investície s predpokladaným ziskom (Veenhof, 2008, str. 69).

Uskladnenie tovaru:

Tovar bol vo väčšine prípadov uskladnený v skladoch *hursum*, ktorých mohlo byť v domoch jednotlivých obchodníkov niekoľko. Ak sa obchodník nachádzal mimo domova mohol uskladniť svoj tovar ako som už vyššie spomenula u svojich príbuzných, obchodných partneroch, krčmách a karavanseiach (Dercksen, 1996, str. 70).

5. Zánik staroasýrskych kolónii

Na konci osemnásteho storočia sa situácia začala meniť. Šamši-Adad, syn amorejského panovníka Ila-kabkabu, ktorý vládol v Terqe sa dostal na trón v Asýrii kde v roku 1808 p.n.l dobil Aššur. Svoju mladosť prežil spolu s rodinou v Babylóne potom čo sa Terqy zmocnil Jaggid-Lim panovník z Mari. Počas svojej vlády Šamši-Adad rozšíril územie o Ekallátum, celú vtedajšiu Asýriu, oblasť Ešnunny, Libanonu, ale zároveň ochránil svoje územie pred útokmi kočovných kmeňov Turrukov a Gutov, vstúpil do aliancie so severoasýrskymi kniežatami a zvolil si za svoje hlavné mesto už spomenutý Šubat-Enlil (Tel Leilan). Nezabudol ani na Mari, ktorého kráľ Jaggid-Lim poslal jeho rodinu do vyhnanstva. Šamši-Adad nielenže v roku dobil Mari, ale zabil aj syna Jaggid-Lima, Jahdun-Lima a dcéry Jahdun-Lima vzal do zajatia v Mari. Ako sa dozvedáme z listu z Mari, ktorý poslal Šamši-Adad synovi Jasmach-Adadovi, neskôr mali byť dcéry Jahdun-Lima vzané do domu Jasmach-Adada v Šubat-Enlil. Šamši-Adad zveril neskôr vládu nad Ekallátum, ktoré sa nachádzalo 30 míľ na juh od Aššuru, svojmu synovi Išme-Daganovi I. a Mari, ktoré sa nachádzalo na juh od Šubat-Enlil druhému synovi Jasmach-Adadovi (Læssøe, 1963, str. 42, 44).

Vďaka archívom objavených v Mari sa dozvedáme viac informácií o vláde tohto panovníka a aj to že jeho syn Išme-Dagan bol podľa Šamši-Adada zručnejší čo sa týka vlády a výbojov, zatiaľ čo Jasmach-Adad dostal od oca nie jeden list v ktorom ho buď kritizuje za jeho rozhodnutia, ale poukazuje aj na to ako dobre si počíňa jeho brat. (Læssøe, 1963, str. 47). Obavy Šamši-Adada o schopnostiach svojho syna sa potvrdili, keď sa syn; podľa Mieropa (2003, str. 97) vnuk alebo synovec; Jahdun-Lima Zimrí-Lim zmocnil Mari. Čo sa týka Išme-Dagana vieme, že vládol na území priliehajúcom k Ekallátum zhruba 40 rokov. Svojho syna oženil za dcéru náčelníka kmeňa Turrukov a tým zabezpečil mier na určitú dobu na severe Asýrie pokiaľ sa nestala vazalom babylónskeho kráľa Chammurapiho, ktorý dobil aj Mari, Ešnunu, Gutiu a Subartu. Po nadvláde Babylónčanov, ktorý boli vystriedaný Kassítmi, bola Asýria od roku 1650 až do roku 1366 vazalom churijskej ríše Mitanni. Podľa informácií z asýrskoho kráľovského zoznamu za zdá, že asýrsky panovníci od tohto obdobia až do vzniku stredoasýrskej ríše neboli významný.

Čo sa týka obchodných kolónii v Anatólii za ich deštrukciou stáli pravdepodobne už vyššie spomenutý Chetiti. Chetiti odvodzujú svoju históriu od kráľa Pitchany

pôvodom z Kuššary, ktorý počas svojej výpravy porazil mestá Zalpuwu, Purušchanda, Salatiwara, Chattušu a Káneš (Gurney, 1952, str. 19). Jeho syn Anitta, ktorého meno sa našlo na bronzovej špičke kópie na kopci Kültepe si zase zvolil Kültepe/ Káneš za hlavné mesto svojho kráľovstva (Lloyd, 1967, str. 55). Názory odborníkov na to ako sa zmocnili Káneša sa líšia. Na jednej strane prevláda názor že Chetiti vypálili v roku 1750 p.n.l. *kārum* Káneš, na strane druhej ako píše Lloyd (1967, str. 56) prevláda názor že sa zmocnili Káneša postupnou infiltráciou a adaptáciou, čo viedlo k postupnému prevzatiu moci, čoho dôkazom je aj prevzatie pôvodnej anatólskej architektúry, umenia, ikonografie a náboženstva a chetitských mien, ktoré sa objavujú už v staroasýrskych obchodných záznamoch. Stretávame sa aj s názorom, že *kārum* Káneš vypálili ľudia zo Zalpy (Macqueen, 1996, str. 21). Bohužiaľ nám chýbajú informácie o tom čo sa ďalej v obchodných kolóniách dialo až do roku 1650 p. n. l. kedy Chattušili zakladá starochetitskú ríšu (Prosecký a kol., 1999, str. 135). V posledných rokoch sa začali vynárať aj ďalšie teórie o príčine ich zániku. Gojko Barjamovič na základe výskumov Davida Warbutona predpokladá, že za ich zánikom mohol stať Cyprus, ktorý sa v 18. storočí p. n. l. zapojil do obchodu s meďou a tým pravdepodobne vyradil z hry Omán (Dilman), ktorý bol jeho hlavným dodávateľom počas staroasýrskeho obdobia (Barjamovič, 2008, str. 96). Z neskoršieho obdobia sa v korešpondencii z Tel el Amarny potvrdzuje, že Cyprus (Alašiya) bola naozaj centrom ťažby a obchodu s meďou na Blízkom východe a v oblasti Stredozemného mora.

6. Záver

Na začiatku tejto bakalárskej práce som si dala za cieľ zistiť akým spôsobom sa prevádzal staroasýrsky obchod, akú úlohu v ňom zohrával Aššur, jeho vzťah ku anatólskym kráľovstvám a asýrskym kolóniam na území Anatólie. Takisto som chcela vedieť s čím sa obchodovalo, kadiaľ viedli obchodné cesty a o živote obchodníkov. Ako som už na začiatku tejto práce uviedla jedným z problémom je málo dostupných dokumentov zo samotného Aššuru a ostatných miest akými boli Chattuša, Acemhöyük a tými ktoré ešte neboli objavené a tak informácie z ktorých som čerpala pri mojej práci budú pravdepodobne v budúcnosti poopravené a doplnené.

Na začiatku svojej existencie Asýria nebola dobivačnou ríšou, ktorá sa zmocňovala vďaka vyspelejšej armáde veľkých území na Blízkom východe, ale stala sa známou vďaka diaľkovému obchodu a vytvoreniu unikátnej situácie, kde na území Anatólie spolu žili odlišné kultúry a etniká anatólskych obyvateľov a asýrskych obchodníkov. Nie je známe ako sa tento typ kolónie začal, koho myšlienka bola vytvoriť vysunuté strediská riadené z Aššuru. Aj keď už vyššie spomenutý výrok od Ilu-šumma ilustruje podmienky pre obchod medzi Asýriou a ostatnými časťami Mezopotámie, nevysvetľuje akým spôsobom a prečo boli urobené prvé zmluvy medzi asýrskymi a anatólskymi panovníkmi, a podmienky za akých boli tieto kolónie na začiatku vybudované. Na druhej strane nám chýbajú informácie aj o možných kārūm a wabartum na území samotnej Asýrie, južnej Mezopotámie, Cilície a smerom na západ do egejskej časti, o ktorých vieme, že sa takisto zúčastňovali diaľkového obchodu, či už po mori alebo po súši.

Každoročne sa robia na území Turecka archeologické výskumy medzinárodnými tímami archeológov a ich úspech z časti závisí aj na politickej situácii Turecka a dnešnej vojnou zmietanej Sýrie, Iráku a ostatných nepokojných oblastiach starovekej Mezopotámie. Tieto politické problémy sťažujú nielen nekonečné vybavovanie povolení, ale aj fakt že archeologické náleziská a múzea sa stávajú obeťami ideologického ničenia dedičstva danej krajiny, alebo jeho rabovania a predaja na čiernom trhu. Asýrčania vytvorili na území Anatólie nielen kolónie, priniesli so sebou aj nový typ keramiky, výroby, systému sociopolitické a kultúrne zmeny. Asi najdôležitejším prínosom bolo písmo, ktoré anatólsky obyvatelia do ich príchodu nepoužívali a vďaka asýrskym obchodníkom sa zachovali aj dokumenty písané miestnymi anatólskymi obyvateľmi,

ktoré sú písané klinovým mezopotámskym písmom. Asýria po skončení vlády Mitanni sa stala jedným z imperiálnych štátov Blízkeho východu a snaha o expanziu a dominanciu pokračuje aj dnes. Túto prácu chcem ukončiť výrokom, ktorý nám zanechal Aššurbanipal a hoci je tento výrok starý skoro tri tisíc rokov iróniou je, že by mohol poslúžiť na opis dnešnej situácie na území, kde sa rozprestierala Asýrska ríša v minulosti.

*„3000 ich vojakov som porazil zbraňami. Zobral som od nich veľa zajatcov,
Spálil v ohni. Veľa som vzal nažive, niektorým z nich som odsekol ruky ku zápästiu,
ostatným som odsekol nosi, uši a prsty. Vypichol som oči veľa vojakom . Spálil som
ich mladých mužov a ženy“.*

(O' Brien, The Fall of Empires, str. 58)

7. Zoznam použitej literatúry

Barjamovič, G., 2008. The geography of trade. Assyrian colonies in Anatolia c. 1975-1725 BC and the study of early interregional networks of exchange. In: J.G. Dercksen, ed. *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian period*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, str. 87-100.

Barjamovič, G., 2011. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

Barjamovič, G., 2010. Sites, Routes and Historical geography in Central Anatolia. [Online]. In: I. Singer, ed. *Ipamati kistamati pari tumatimis. Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*. Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology, str. 10-25. Dostupné na: http://www.academia.edu/1532504/Sites_routes_and_geography_in_Central_Anatolia [cit. 10.3 2015].

Barjamovič, G, Hertel, T., Larsen, M.T., 2012. *Ups and downs at Kanesh*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Bič, M., 1990. *Při Řekách Babylónských*. Praha: Vyšehrad.

Dercksen, J. G., Larsen, M.G., 2004. *Assyria and Beyond: Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Dercksen, J. G., 1996. *The old Assyrian copper trade in Anatolia*. Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.

Dercksen, J. G., 1997. On the Financing of Old Assyrian Trade. In: J. G. Dercksen, ed. 1997. *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten. str. 85-99.

Eidem, J., 2008. Old Assyrian Trade in Northern Syria: The evidence from Tell Leilan. In: J. G. Dercksen, ed. *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian period*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, str. 31-41.

Forlanini, M., 2008. The historical geography of Anatolia and the transition from the kārūm-period to the early Hittite empire. In: J.G. Dercksen, ed. *Anatolia and th Jazira during the Old Assyrian period* . Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, str. 57-86.

Gurney, O. R., 1964. *The Hittites*. London: Penguin Books.

Hertel, T. K., 2013. *Old Assyrian legal practices: law and dispute in the Ancient Near East*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Klíma, J., 1985. *Zákony Asýrie a Chaldeje: pokračovatelé Chamurapiho*. Praha: Academia.

Klíma, J., 1976. *Lidé Mezopotámie*. Praha: Orbis

Kool, J., 2014. *The Old Assyrian Trade Network from an Archaeological Perspective*. Create Space Independent Publishing Platform.

Kuhrt, A., 1998 The Old Assyrian merchants. In: H. Parkins, Smith, CH. eds., 1998. *Trade, Traders, and the ancient city*. London: Routledge.

Læssøe, J., 1963. *People of Ancient Assyria*. London: Routledge and K. Paul.

Larsen, M. T., 2004. *Assyria and beyond*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Larsen, M. T., 1976. *The Old Assyrian city-state and its colonies*. Copenhagen: Akademisk Forlag.

Larsen, M. T., 1967. *Old Assyrian Caravan Procedures*. [pdf]. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
Dostupné na: <http://www.nino-leiden.nl/publication/old-assyrian-caravan-procedures> [cit. 3.1. 2015].

Leick, G., 2001. *Mesopotamia: The Invention of the city*. London: Penguin Books Ltd.

Lewy, H., 1965. *Anatolia in the Old Assyrian Period*. Cambridge: Cambridge U.P..

Lloyd, S., 1967. *Early Highland Peoples of Anatolia*. London: Thames and Hudson London.

Macqueen, J. G., 1996. *The Hittites: and their Contemporaries in Asia Minor (Ancient Peoples and Places)*. 2nd ed. London: Thames and Hudson Ltd.

Mieroop, M. V. D., 2003. *A History of the Ancient Near East: Ca. 3000-323 BC*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Michel, C., ed., 2008. *Old Assyrian studies in memory of Paul Garelli*. Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Michel, C., 2011. The Kārum Period on the Plateau. In: S. R. Steadman a G. McMahon, eds. *The Oxford handbook of ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E*. Oxford; New York: Oxford University Press, str. 313-336.

Nosh, M.L., Koefoed, H a Strand, E.A. eds., 2013. *The Textile Production and Consumption in the Ancient Near East*. Oxford and Oakville: Oxbow Books.

O'Brien, C., 2009. *The Fall of Empires*. Sydney: Pier 9, Murdoch Books.

Olmstead, A., 1923. *History of Assyria*. [pdf]. Chicago: The University of Chicago Press.

Dostupné na:

https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/history_assyria.pdf

[cit. 2014, 2015]

Pečírková, J., 2000. *Asýrie-Od městského státu k říši*. Praha: Academia.

Prosecký, J. a kol. eds., 1999. *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: nakladatelství Libri.

Veenhof, K.R., 1972. *Aspects of old Assyrian trade and its terminology*. Leiden: E. J. BRILL.

Veenhof, K.R., Eidem, J., 2008. *Mesopotamia: The Old Assyrian Period*. [Online] Gottingen: Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht Gottingen. Dostupné na: Persepolis Fortification archive.
https://ia600802.us.archive.org/34/items/OldAssyrian/Veenhof_forth_OBO_Cropped_Comb.pdf [cit. 2014, 2015].

Veenhof, K.R., 1997. Silver and Credit in Old Assyrian Trade. In: J.G. Dercksen, ed. *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, str.55-83.

Veenhof, K.R., 1997. Trade and Politics in Ancient Assur. Balancing of Public, Colonial and Entrepreneurial Interests. In: C. Zaccagnini, ed. 2003. *Mercanti e politica nel Mondo Antico*. Rome: l'Erma di Bretschneider. str. 69-118.

Zamarovský, V., 2003. *Za tajomstvom riše Chetitov*. Bratislava: Perfect, a.s.

8. Resumé

In my dissertation I focused on the Old Assyrian trade, which started at the end of the second millennium B.C in what was known as Old Assyrian kingdom with its centre in Aššur and Central Anatolian region, nowadays part of the modern Turkish republic. In the introduction I talked about the reasons for which I chose this topic and about the authors whose publications I used. Then I characterized Old Assyrian period from the geographical and historical point of view and this chapter was followed by description of the Anatolian landscape and its history. Generally although Assyrian kingdom was small and its capital Aššur was built on a rock, its strategic position and levy on taxes by old Assyrian king Ilu-šuma gave great conditions for the long distance trade and establishing of the trading colonies in the Central Anatolia. Central Anatolia like the rest of the region comprised of small kingdoms which most of the times cooperated and whose rulers established conditions for the Assyrian traders.

In the third chapter I went into more details and Assur its institutions and relation with kārūm Kāneš. Which was followed by characterizing of some of the karum and wabartum and this section completed by the more detailed description of the main and the most important trading colony kārūm Kāneš.

Fourth chapter included sections on the most documented and therefore famous traders such as Pušu-ken and also the process of actual trade. Section 4.2. listed and characterized the most important goods, which were sold and bought in Assyrian and Anatolia. At the end of the section four I talked about money, transport of the goods and its storage.

The last chapter gives information about Assyrian ruler Samši-Adad, his family and points out possible reasons for the end of the Old Assyrian kingdom, situation in Central Anatolia and as a consequence of these events the end of Old Assyrian trading colonies.

9. Obrazová príloha

1.

Gelbart, J.J., Aššur. [Online] dostupne na: <http://whc.unesco.org/en/list/1130/gallery/>

2.

Gelbart, J.J., Aššur. [Online] dostupne na:
http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31&l=en&id_site=1130&gallery=1&&index=13

3.

Tlumačová, D., 2014. Základy domu v Kārum Káneš. [fotografia]

4.

Tlumačová, D., 2014. Kuchyňa domu v Kārum Káneš. [fotografia]

5.

Tlumačová, D., 2014. Náčrt plánu a ukážka budov v Kārum Kāneš. [fotografia]

